

Tartu ülikool

jääb Eesti rahvuskultuuri kantsiks

Tartu ülikooli rektorit, rakendus-geoloogia professorit **Volli Kalmu** küsitlenud **Toomas Kukk**

Tartu ülikool on maailma ülikoolide edetabelites oma positsiooni parandanud ja jõudnud küllaltki kõrgele. Millal ülikool päris tippu jõuab?

Sel viisil, nagu ülikool praegu toimib ja mida temalt oodatakse, ei jõua.

Aga kui kõrgele võiks ülikool tõusta?

Eesti ja meie sarnased ülikoolid jooksevad kõvasti, et püsida edetabelites paigal. Edetabeli positsioon ei saa olla ülikooli toimimise põhieesmärk või ülesanne. On mõned ülikoolid, mis on oma arengukavades pannud kirja, et tahavad olla näiteks esimese saja hulgas. Aga väikestes ühiskondades, väikestes kultuuriruumides on ülikoolil palju muid ülesandeid, mida edetabelid ei arvesta.

Meil aitaks edetabelis tõusta kindlasti see, kui muutuksime täiesti ingliskeelseks, võtaks praegusega võrreldes vastu poole vähem tudengeid ning vaja oleks ka kümme korda rohkem raha.

Kui teha kaht esimesena nimetatut isegi praeguse rahahulgaga, tõuseksime edetabelites päris kõvasti. Aga see pole Eesti ülikooli, rahvusülikooli eesmärk. See oleks liiga kitsas vaade. Edetabelid arvestavad teatud aspekte, aga mitte ülikoolide kogutähtsust.

Mõnikord on seda lihtsam kokku võtta nii, et Tartu ülikooli ja teiste Eesti ülikoolide tähendus on sama mis näiteks Inglismaal Oxfordi ja Cambridge'i ülikoolil ning ka Inglismaa 250. ülikoolil, millest meie pole midagi kuulnud. Meil on kogu see mitmekesisus jagatud vaid mõne ülikooli vahel. Meil pole eraldi abso-

luutset tippu teaduses ja näiteks eraldi kõrghariduse tasemel rahvaalgustuslikku tegevust.

Mõnda neist punktidest tundub olevat lihtne täita, näiteks võtta vastu poole vähem üliõpilasi. Pearaha tuleb siis küll vähem ja rahastamist peaks ümber korraldama.

Rahastamine ei ole praegu otseselt pearahaga seotud, kuid ajaloo vältel on rahastus olnud kolme neljandiku ulatuses seotud tudengite arvuga. Viimastel aastatel on õppijate arv tugevasti vähenenud, kogu Eestis. Viimasel viiel aastal on tudengeid jäänud umbkaudu kümne tuhande võrra vähemaks. Oleme ülikooli vastuvõtulävendit hoidnud samal tasemel ja pole seda langetanud erinevalt mõnest teisest ülikoolist. Ülikoolis on mõnigi öelnud, et oleme turukonkurentsist pannud end seetõttu halvemasse olukorda. Aga kui vaata me inimeste hulka, kes siit on hariduse saanud, siis on seis teine.

Viimasel viiel aastal on tudengeid jäänud umbkaudu kümne tuhande võrra vähemaks.

Tuleb muidugi öelda, et ka lõpeta-mata haridusega saadakse targemaks. Isegi kui on õpitud ainult aasta või kaks, rääkimata neist, kel on jäänud vaid lõpueksamid või lõputöö tege-mata. Ühiskonna jaoks on muidugi olulisemad maksumaksja raha õigus-tatud kulutajad, kes jõuavad diplomini. Selles mõttes on olukord natuke paranenud, või siis teisest küljest vaadates: väljakukkumine on vähenenud. Siiski on see liiga suur ning ka seetõt-

tu pole mõtet lävendit alandada, et võtta veelgi rohkem juurde väiksema potentsiaaliga tudengeid.

Minu kindel veendumus on see, et absoluutne enamus ülikooli vastu võetutest on võimeline ülikooli lõpetama. See ei jää vaimsete võimete taha. Pigem takistavad muud probleemid: sotsiaalsed või ka sobimatu eriala valik.

Kui enda ülikooliaega meenutada, siis konkurss oli tihe: bioloogia kaheksakümnele kohale oli ligi kolm korda rohkem soovijaid. Aga esimese aasta lõpuks oli ikka kolmkümmend viis väljalangejat. See näib paratamatuna, sest soovid, tahtmised ja võimalused muutuvad aja jooksul.

Mõnda asja on siiski võimalik muuta. Inimeste huvid on tänapäeval mitmekesisemad, info on igalt poolt kättesaadav ning ollakse huvitatud haridusest, milles on kombineeritud palju erialasid. Suurimaid probleeme ühiskonnas või looduskeskkonnas, nagu

kliimamuutused, varustatus toidu- ja energiaga, või usukonfliktid ja linnastumine, ei lahenda ühegi kitsa eriala vaatevinklist.

Mitmekesisustumine

on kindlasti õige ja huvitav suund. Hariduses peab muidugi kandev skelett moodustuma. Igast erialast natuke ahnitsedes ei saa süsteemset haridust kokku.

Kindlasti saaks vähendada tudengite hulka, kes väidavad, et tulid õppima vale eriala. Oleme laiendanud bakalaureuseõppe õppekavade ainevalikut, et tudeng saaks juba esimesel aastal laiema pildi valdkonnast. Muidugi ei välista see pettu-

Volli Kalm on sündinud 10. veebruaril 1953 Vändras. Lõpetas 1971 Vändra keskkooli ja 1976 Tartu ülikooli geoloogina. 1980–1984 oli aspirantuuris Eesti TA geoloogia instituudis ja kaitses geoloogia-kandidaadi väitekirja 1984 („Formation, composition and usage of glaciofluvial deposits in Estonia“, juhendaja Anto Raukas). 1988–1989 oli järel doktorantuuris Alberta ülikoolis. 1986. aastast töötanud Tartu ülikoolis: lektori, dotsendi, instituudi juhataja, dekaani, professori (alates 1992), õppeproktorina; alates 2012. aastast rektor. Tegelnud paleokliima, mandrijää-tumiste paleogeograafia ja kronoloogia, sedimentoloogia ja geoarheoloogia probleemidega. Mitme teadusajakirja toimetuskolleegiumi ning erialaseltside ja komisjonide liige. Pälvinud Valgetähe IV klassi teenetemärgi 2005. a.

mist täielikult.

Noorte huvid paistavad silma ka sellest, mis erialadele on avaldusi kirjutatud. Igasse ülikooli saab esitada avalduse kahele erialale, näiteks IT valdkonda ja hispaania filoloogiasse. Selles valikus pole midagi halba, kui noor inimene kujutab ette, et ta on võimeline igal alal hariduse saama. Ilmselt pole kusagil ülikoolides aga nii laia valikut, et saaks esimesel aastal õppida süvendatult nii infotehnoloogiat kui ka hispaania keelt.

Kuid loodusteadustes laias mõistes on paljudes maailma tippülikoolides tavaks, et esimesel õppeaastal õpitakse samu baasaineid: keemia, matemaatika, bioloogia, biostatistika ja muu selline. Siis ühed spetsialiseeruvad teisel aastal arstiks, teised geneetikuks või botaanikuks. Me natuke liigume selles suunas, just esimese astme laiemate õppekavadega.

Ülikooli struktuur on viimastel aastatel alatasa muutunud. Jaotus neljaks valdkonnaks sai teoks 2016. aasta algul. Kas see on end juba õigustanud?

Neljaks valdkonnaks jagunev uus struktuur saab aasta vanaks. Olemuselt on need neli valdkonda nagu suured teaduskonnad, ja nimetused jäid kompromissina. Selline jaotus otsustati 2014. aasta suvel, poolteist aastat enne uue struktuuri jõustumist.

Neljas valdkonnas kolmest oli juba varem sarnane struktuur olemas. Näiteks loodus- ja tehnoloogia-teaduskond, millega liitus väiksem matemaatika-informaatikateaduskond. Suurimas teaduskonnas oli ühisel tööd tehtud ja eelarvet jagatud juba seitse aastat.

Natuke sarnane oli olukord arstiteaduskonna ja kehakultuuriteaduskonna liitumisel: arstiteaduskond on suur ja vanade traditsioonidega ning kehakultuuriteaduskond väikene ja suhteliselt noor. Multidistsiplinaarsus suurenes neis kahes valdkonnas juba enne liitmist.

Märksa suuremaid muutusi on märgata ja plaanitud neis osades, mis enne liitumist olid väga iseseis-

Foto: Andres Tennus

Rektor peab kõnet loodus- ja täppisteaduste valdkonna magistriõppe lõpuaktusel mullu 21. juunil

vad ja omavaheline koostöö vähenen. Eriti sotsiaalvaldkond, kus praeguseks on palju õppekavasid ümber tehtud ja dubleerimist vähendatud. Sotsiaalvaldkonda koondunud instituutide vahel pole sel tasemel ühistööd olnud.

Samuti humanitaarias. Seal oli struktuurimuutus suurem, tekkis uus maailma keelte ja kultuuride kolledž, kuhu koondus kõik võõrkeeltega seonduv. Esmakordselt tekkis magistririkool üle kogu humanitaariavaldkonna. Endise usu- ja filosoofiateaduskonna suurem koostöö areneb ka religiooniuringute valdkonnas.

Muutused ja erialadevaheline koostöö suurenes juba enne struktuurimuutusi. Loodusteaduste valdkonda puutuv näide on poolteist aastat tagasi asutatud Eesti maapõue-ressursside uurimiskeskus (MAREK). Sinna on geoloogide kõrval kaasa-

tud majandusteadlased, kes peaksid lisama maavarade teadmistele nende kasutamise tasuvuse poole. Sul võib olla varandus maas või metsas, aga mida temaga peale hakata, sõltub ühiskonna suhtumisest (sotsiaalteaduslik vaade). Koostöö esimesed projektid alles käivad.

Meedias on rohkem juttu olnud arheogeneetikast, kus humanitaaria ja väga fundamentaalne loodusteadus on ühisosa leidnud. Samuti mobiilpositsioneerimise andmete kasutamine logistika- ja transpordiprobleemide lahendamisel, Tartu nutikate majade loomise programm – neis kõigis on haaratud erinevate valdkondade teadlased.

Koostöö tuletab meelde ka ülikoolide paljuse: mitu ülikooli Eestisse või Tartusse üldse mahub? Kas Eesti maaülikoolil on kohta?

mõtet, et hea teadus toimiks koos hea kõrgharidusega. Ühel on vaja teadust, teisel järelkasvu.

Kui sellest lähtuvalt vaadata meie praegust situatsiooni, siis kogu parim teadus pole seotud sama eriala magistri- ja doktoriõppega. Tartus on siiski paar näidet, kus juriidiliselt ülikoolist eraldi seisev asutus on õppetöösse tugevasti kaasatud. Näiteks Eesti biokeskus, kus teadus- ja õppetöö toimub ruumiliselt koos. Samuti Tartu observatoorium Tõraveres, kus on hea koostöö ülikooliga. Nende ühendamine ülikooliga oleks suuresti senise olukorra vormistamine.

Nüüd maaülikoolist. Muidugi on palju valdkondi, kus me dubleerime üksteist olulisel määral, sealhulgas tehnikaülikooli Tartu kolledžiga. Olen varem olnud kahes komisjonis, mille eesmärk on olnud ühenda-

Kui meil on ligi 14 000 tudengit ja maaülikoolis 4000, siis kokku oleks see Euroopa mõistes ikkagi väiksemapoolne ülikool.

ülikoolidega, kelle vastutusel on vastav teadusvaldkond. Sama puudutab ka maaülikooli. Kui meil on ligi 14 000 tudengit ja maaülikoolis 4000, siis kokku oleks see Euroopa mõistes ikkagi väiksemapoolne ülikool.

Väga paljus saaksime teha suuremat koostööd nii, et kõik pooled sellest võidaksid nii teadus- kui ka õppetöös. Peaksime püüdma kümne kuni viieteistkümne aasta perspektiivis ette kujutada, millised targad sammud on vaja praegu Eesti kõrghariduses ja teaduses teha.

Üldised arengutendentsid on selged: aina piiramatum juurdepääs informatsioonile, kasvab konkurents rahastamise pärast, globaalprobleemid süvenevad üha kiiremini ja need pole vaid Aafrikas, Lähis-Idas või Saksamaal. On hädavajalik konsolideerida Eestis olev kompetents ja keskenduda oluliste tulevikuprobleemide lahendamisele, mis on võimalik ainult suuremas multidistsiplinaarses koostöös, nii kodus kui ka rahvusvaheliselt.

Koostöö põhiline komistuskivi on ikka raha: kes maksab ja mille eest? Teine asi, kes on põhiautor ja kellele jääb au, ning kolmandaks muidugi isikutevahelised suhted. Viimane on ka argument, miks peaks institutsioon võimalikult palju olema.

Kui on huvitav probleem ja inimesed soovivad koostööd teha, siis see õnnestub. Aga tõsi on see, et meil on igal erialal inimesi vähe ja seda olulisemalt tulevad pinnale tugevamate, juhtivate isikute isikud, mis mõjutavad koostööd ja arenguid. Mõjud on muidugi ka positiivsed, nagu näiteks ühine tippkeskus, kus maaülikooli poolt juhib Ülo Niinemets ja Tartu ülikoolist Ülo Mander – miski ei takista maailma tipptasemel ühistööd.

Teaduse mehitamine on üldiselt konkurentsipõhine ja tegelikult on see hea, et on valida ning valikud pole

Soovi korral ei takista miski koostööd. Samas on selge, et mida vähem on formaalseid piire ja kaste raha või inimeste ümber ehk administratiivseid takistusi, seda lihtsam on koostööd teha. See kehtib nii ülikoolide sees kui ka ülikoolide vahel.

Eelmine valitsuskoalitsioon võttis plaani haridus-teadusasutuste võrgu korrastamise, niinimetatud OKI raporti soovitusel. See raport ei öelnud midagi uut, vaid kordas riiklikes teadus-arendustegevuse ja kõrghariduse strateegiates teadaolevat konkreetsel ja intrigeerival moel, nimesid ja asutusi esile tuues. Minu meelest peaks lähtuma põhimõttest, et teadus ja kõrgharidus peaksid olema võimalikult mõistlikult koos. Eriti meie suhteliselt väikeses kultuuri- ja keeleruumis. Teaduste akadeemia uurimis-instituutide ühendamine ülikoolidega 1990. aastate alguses kandiski seda

da maaülikool Tartu ülikooliga. Neis veedetud aeg ja kulutatud energia on olnud täielik ajaraisk, sest sellised asjad ei juhtu poliitilise otsuseta.

Konkurents pole kindlasti paha, aga see peab olema rahvusvaheline. Kõikidel mõlema ülikooli teadusala del on omad baasteadused, millela ei saa: bioloogial keemia, matemaatika ja nii edasi. Kumbki ülikool õpetab neid ise, aga koostööruumi oleks palju rohkem. Kohati see ka toimib. Kloonitud vasikad on näide EMÜ veterinaaride ja arstiteaduskonna koostöö sujumisest; doktorikoolid on ühised peaaegu kõikides valdkondades. Üks teaduse tippkeskus on meil ühine.

Meedias on rohkem juttu olnud eesti keele instituudi ühendamisest. Meie seisukoht on olnud väga selge: kui riik ehk omanik otsustab, et ei soovi pidada eraldiseisvaid teadusasutusi, siis tuleb need liita nende

halvad. Meil on puudu selgelt läbitöötatud võimalused, kuidas välismaa kogemusega, kas välismaalasi või järeldoktorantuuris välismaal olnud inimesi siia tagasi tuua. Ülikoolis oleme arengufondist andnud toetusi väga heade noorte toomiseks tagasi Eestisse ja kavatseme seda tegevust laiendada. Leidub küllalt inimesi, kes sooviksid Eestis akadeemilist karjääri jätkata.

Kõik paremad töökohad on ju täidetud ja mujalt tulles pole kuigi lihtne kandideerida.

Tegelikult pole ka kõik kohad valitavad: töölepinguseaduse muudatuse järgi muutusid paljud teadus- ja arendusasutuste töölepingud tähtajatuteks. 1750 akadeemilisest töötajast on meil rohkem kui kolmandik juba tähtajatu lepinguga ehk tennuuris. Need kohad ei vabane enne töötaja pensioneerumist või seadusest tuleneva regulaarse atesteerimise tulemusena, kui peaks selguma, et inimese tööpanus ei vasta eeldatava töö sisule või mahule. Mujalt tulnud

Kui kõik inimesed ülikoolis ühtmoodi mõtleks, oleks väga kurb, ja õnneks pole nii.

noortele on võimalik luua kas uusi ametikohti, kui allüksusel on raha või ülikooli arengufondist on antud star-diraha, samuti osaleda konkursil valitavatele ametikohtadele.

Teiselt maalt ja kultuuriruumist tagasi tulemiseks on vaja siinsetest võimalusest detailselt teada saada. Selleks oleme viimastel aastatel välja kuulutatud ametikohtade konkurside infot jaganud erialaportalides, olen palunud dekaanidel personaalselt teavet levitada ning olen ka ise kutsunud mujalt inimesi konkureerima. See on natuke suurendanud avatust, nähtavust ja konkurentsi ning oleme saanud häid kandidaate.

Mis võiks olla ülikooli järgmise viie aasta põhieesmärgid? Kõrvalt vaa-

dates tunduks hea eesmärk hoida praegust olukorda ja mitte tegelda reformimisega. Aga tegelikult?

On mõned asjad, kus kindlasti on vaja edasiarendusi. Kõlab igapäevase teemana, aga olulised on õppekavad, õppimise ja õpetamise kvaliteet, praktika osakaalu suurendamine ja suurem sidusus tänapäeva probleemidega. Pean silmas seda, et kõigist ülikooli lõpetajatest jätkab akadeemilist karjääri keskmiselt viis protsenti. Mõned võivad küll hiljem tulla tagasi magistrantuuri või doktorantuuri, aga üheksakümmend viis protsenti läheb mujale. Ülikooliharidus peab olema loomulikult teaduspõhine, aga see ei tohi olla vaid ettevalmistus järgnevale akadeemilisele tööle.

Oleme ülikoolis kokku leppinud teaduse, arenduse ja innovatsiooni fookussuunad. Ka maailma tippülikoolid pole suutelised tegelema kõigi teadustega. Väga tugevad instituudid ei tegele ka meil kogu erialavaldkonnaga, vaid ikka nende suundadega, kus ollakse tugevad. Samas on Tartu ülikool universaalne ja klassikaline (inglise keeles *comprehensive*): loodusteadustest üle humanitaaria meditsiini ja tehnikateadusteni.

Oleme endale saanud viis fookusvaldkonda. Rööbiti sellega alustasime ülikooli laborite süsteemi fokuseerimist. Algul valisime välja kümme olulisemat ühiskasutusega laborit kokku ligi kahesajast. Need on laiema kasutajaskonnaga, kallima sisustusega, kuhu on juba suuremaid investeringuid tehtud. Kui paneme kokku teadus-arendustegevuse fookused ja nende laboratoorse aluse, siis tekkinud valikute alusel hakkame tegema investeringuid just meie jaoks olulistesse suundadesse. Seda peab vältimatult arvestama ka töö- ja kraadiõppe kohtade jaotus.

Liigume finantseerimise mõttes edasi, et senise investeringute liigse hajutamise asemel toetada keskse finantseerimise kaudu just fookusvaldkondi. Kui toetame arengu-

fondist täiesti uusi teadussuundi, siis selliseid, mis langevad kokku valitud fookustega.

Arutelude käigus on näha, et kohati tekib õigustatud hirm: kui minu eriala pole fookuses, siis mis saab. Lähtuma peaks sellest, et kui oled ülikooli tööle võetud, siis pole su töö teisejärguline. Ka fookustest kõrvale jäävatel erialadel on õigus ja võimalus taotleda teadustööks raha, lepinguid ja projekte. Pigem lähtume fookustest siis, kui otsustame, kuhu suunata strateegilised investeringud ja ressursid ning kellele ehitada uusi hooned. Fookusvaldkondade arendamisel jälgime muidugi ka Tartu ülikooli kui rahvusülikooli rolli, et kõik vajalikud valdkonnad saaks kaetud.

Ülikooli juhtimine nõuab ka head vastupidavust, millele muu hulgas aitab kaasa golfimäng. TÜ rektori karika golfiturniir Otepää golfikeskuses 21. augustil 2016

Ühe järgmise sammuna rajame Narva maanteele, praeguse Oeconomicumi asemele, majandus- ja informaatikamaja, mis valmib 2019–2020. See võimaldab praegusse matemaatika-informaatikamajja Liivi 2 koondada linnas hajali oleva „roheline bioloogia“. Sotsiaaliavaldkonda üritame rohkem koondada peahoone ümbrusse ja Toomele. Sporditeadused koonduvad Ujula tänavale, mille praegust hoonet tuleb enne laiendada.

Kas plaanite uuesti rektoriks kandideerida?

See on nüüd siis tavaküsimus. Olen mitmel korral vastanud: pean põhimõtteliselt õigeks, et iseennast ei saa

rektorikandidaadiks üles seada, keegi teine peab esitama. Hakkan jätkamisele tõsiselt mõtlema ja seda kaaluma siis, kui keegi sellise ettepaneku teeb. Aga soovin nende inimestega arutada, mis on nende ootused ja nägemus ülikooli tulevikust. Lihtsam on välistada: kindlasti ei lähe ma kaasa sooviga viimaseid suuri reforme tagasi pöörata. Ei tea küll, et sellist soovi oleks, aga kaalumise koht seisneb eelkõige selles, kui palju võimalike esitajate visioon ja minu arusaamad kattuvad. Kui kõik inimesed ülikoolis ühtmoodi mõtleks, oleks väga kurb, ja õnneks pole nii.

Isegi rektori amet ei võimalda kõike teha.

Loomulikult mitte: piirangud tulenevad ka ülikooli välistest tingimustest, rääkimata ülikooli sisemistest. Kõikides asjades tuleb teha kompromisse, aga heade asjade nimel ei tohiks liiga palju teha. Ülikool on õnneks koht, kus on lõpmata palju häid inimesi ja ideid. Kuski peab olema tasakaalukoht, mida teha kõigepealt ja mida kaugemas tulevikus või mida üldse mitte. Paraku pole võimalik kõike toetada. Lähtuma peab sellest, mis on institutsioonile kui tervikule parim. Seetõttu peavad ligimesed, sõbrad ja oma eriala jääma otsustamisel tagaplaanile. Ülikooli arengu huvid peavad igal juhul domineerima muude huvide üle. ■